

מחדל מסיכות האב"כ: "אם ייפול טיל כימי, אנחנו בצרות"

ראש הממשלה ובכירי הביטחון מנסים להרגיע, אבל 40 אחוז מתושבי מדינת ישראל שאין להם מסיכת אב"כ לא יכולים לישון בשקט כשמשטר אסד עם הגב לקיר. מי אשם במחדל חוסר המוכנות הלאומי למהלומה בלתי קונבנציונלית?

חוספעת

שרה ליבוביץ-דר | 8:35 31/8/2013

במלחמת המפרץ הייתי ראש עיריית רעננה. בלילה הראשון למלחמה הייתה אזעקה שלא נשמעה בחלק מאזורי העיר. "בבוקר כולם תקפו אותי" אומר זאב בילסקי. "הייתי ראש עיר, ובעיני התושבים הייתי אחראי על ביטחונם. דרשתי מהצבא להביא לעיר צופרים נוספים, התברר שאין במלאי צופרים, הכרחת נציג של הצבא לעלות על מטוס לגרמניה ולהביא לי משם באופן דחוף צופרי אוויר נוספים. אם היום תושבים יבואו אליי בתלונות שאין להם מסכות אב"כ, לא תהיה לי תשובה עבורם".

בילסקי עמד בראש ועדת המשנה למוכנות העורף במשך ארבע שנים, עד חודש מאי האחרון. בעבר הוא היה ראש עיריית רעננה, והיום הוא מתמודד שוב על התפקיד. "אחרי ארבע שנים בראש ועדת המשנה למוכנות העורף אני יודע שאם הצרה הזאת תתרגש עלינו, המצב יהיה קשה. לא יהיה לי למי לפנות. במשך ארבע שנותי בראשות הוועדה התרעתי בפני כל מי שאפשר, שלחתי מכתבים, נאמתי מעל בימת הכנסת. בסוף עשו לי טובה ונתנו לי כמה עשרות מיליוני שקלים. זה לא מספיק.

לא לכל התושבים יש מסכות, בזמן חירום נצטרך להחליט למי לחלק מסכה ואת מי להשאיר בלי מסכה. לא שהמסכה היא פתרון קסם, אבל היא עזרה ראשונה. צריך גם לזכור שמסכות חולקו לפני כמה שנים, וכשהן ייפתחו - רבים יגלו שהמסכה איננה תקינה. פה עכברים אכלו חלקים מהמסכה, שם הילד שיחק עם המסכה. זה סיפור לא נעים, אבל מי שלא טורח בערב שבת לא אוכל בשבת".

שלושה דוחות של מבקר המדינה, האחרון פורסם לפני שישה שבועות, ותשעה דוחות של ועדות וצוותי בדיקה שונים התריעו בשנים האחרונות על היעדר מוכנותו של העורף במקרי חירום. למרות זאת, העורף הרבה פחות מוכן למתקפה כימית מאשר בעבר. ב-2003 ל-98 אחוז מהאוכלוסייה היו מסכות אב"כ.

מאז, בהיעדר תקציבים, ירד מספרן של ערכות המגן המחולקות לאזרחים בצורה דרמטית. ב-2007 רק ל-38 אחוז מהאוכלוסייה היו ערכות מגן כשירות. בדצמבר 2009 הציבה ועדת השרים לביטחון יעד שאפתני: חלוקת ערכות מגן לכל אזרחי המדינה בתוך שנתיים וחצי. אבל השנה רק ל-60 אחוז, 4.8 מיליון בני אדם, יש ערכות מגן. בשנה הבאה המספר אף יפחת. הסעיפים בחוק ההסדרים העוסקים בחידוש המסכות ובחלוקת מסכות חדשות, שבעבר תוקצבו בכ-200 מיליון שקל בשנה, לא יקבלו בשנה הקרובה אפילו שקל אחד.

"הבלגן חוגג" אמר ח"כ אלי ישי, העומד בראש ועדת המשנה לעורף, בדיון בוועדה לפני כחודשיים. המהומה והבלבול במקרה של התקפה כימית צפויים להיות גדולים. אפילו ראשי השלטון המקומי אינם יודעים מה עליהם לעשות במקרה של מתקפה כזו.

"אם חס וחלילה ייפול טיל כימי, אנחנו בצרות", אומר שלמה בוחבוט, ראש מרכז השלטון המקומי וראש עיריית מעלות-תרשיחא. "מול ירי טילים יש לי מקלטים, אבל מול מתקפה כימית אין לי מה לעשות. נתקשר למשרד להגנת הסביבה, יש להם מערכות לטיהור אזורים נגועים בגז".

במשרד להגנת הסביבה אומרים שבזמן חירום האחריות על הטיהור עוברת לפיקוד העורף. גורם בכיר במשרד להגנת העורף אומר שמערכות הטיהור בנויות לתת מענה למספר מצומצם של אירועים. "אם ייפלו ארבעה טילים כימיים, אפשר יהיה לטהר את התושבים. אם ייפלו כמה עשרות טילים, יעברו שעות ארוכות עד שהנפגעים יטופלו. אני לא רוצה להגיד מה יקרה לאלה שיעמדו בסוף התור".

איפה הכסף?

מאבקי שליטה בין משרדי הממשלה השונים על סמכויות ואחריות והיעדר חקיקה מתאימה מוסיפים למהומה. לפני שש שנים החליטה הממשלה שהאחריות העליונה במצבי חירום תהיה בידי שר הביטחון. לפני שנתיים וחצי עברה האחריות על רשות חירום לאומית ממשרד הביטחון למשרד להגנת העורף, בלי שתבוטל ההחלטה הקובעת כי שר הביטחון הוא האחראי העליון במצבי חירום.

"ההחלטה איננה מתיישבת עם חוק יסוד הצבא", קבע מבקר המדינה שאף התריע שמצב "בלתי תקין זה" מאפשר לשני השרים, השר להגנת העורף ושר הביטחון, להטיל על צה"ל לבצע מטלות סותרות. "חמישה גופים נושאים באחריות: פיקוד העורף, צה"ל, משרד הביטחון, המשרד לביטחון פנים והמשרד להגנת העורף. יש מריבות ואין ביניהם הסכמה", אומר **מאיר אלרון**, חוקר במכון למחקרי ביטחון לאומי ובעבר סגן ראש אמ"ן. חוק העורף שאמור להסדיר את המהומה הועלה לדיון בכנסת כבר לפני כשלוש שנים, אולם עדיין רחוק מגיבוש.

"הצבא והגופים האזרחיים לא מצליחים להגיע להסכמה לגבי הסמכות והאחריות במקרי חירום", אומר **אלרון**. "זאת הסוגיה העיקרית שמונעת את חקיקת החוק". בשבועות האחרונים מנסים שר הביטחון משה יעלון והשר להגנת העורף גלעד ארדן להגיע להבנות שיפתרו את שאלת חלוקת הסמכויות, אולם עדיין לא נחתם הסכם בין שני המשרדים.

"הבעיה העיקרית בלוחמה הכימית היא היעדר תקציב", אומר גבי אופיר, שהיה מנכ"ל המשרד להגנת העורף. בעשר השנים האחרונות שבה ועולה סוגיית התקציב לייצור ערכות המגן בכל פורום אפשרי. בדוח משנת 2003, שהייתה כאמור שנת השיא בהצטיידות בערכות מגן, הזהיר מבקר המדינה מפני היעדר מימון. "אי-התקצוב נובע בעיקר מהיעדר מדיניות עקבית, מבוססת ומוסכמת על כל הגורמים הרלוונטיים", נכתב בדוח.

חמש שנים אחר כך, בדוח משנת 2008, התריע מבקר המדינה שבין השנים 2004 ל-2008 היה התקציב לנושא ערכות המגן "נמוך משמעותית" מדרישות פיקוד העורף. ב-2004 דרש פיקוד העורף 302 מיליון שקל וקיבל רק 29.5 מיליון שקל - פער של 90 אחוז. ב-2008 התקציב הנדרש היה 210 מיליון שקל, ואילו בפועל הוקצו רק 49.5 מיליון שקל - פער של 76 אחוז. הדוח האחרון של מבקר המדינה שפורסם לפני שישה שבועות שב ומזהיר שלחלק ניכר מהאוכלוסייה אין ערכות מגן.

באפריל 2008 החליטה ועדת השרים לענייני ביטחון לאומי לאשר תקציב בסכום של 220 מיליון שקל לשנים 2009 עד 2013 למימון הייצור של ערכות המגן. בדצמבר 2009, כאמור, קבעה הוועדה כי כל אזרחי המדינה יצוידו בערכות מגן בתוך שנתיים וחצי. אולם במרס 2012 העריך מפקד פיקוד העורף, האלוף אייל אייזנברג, שקיים פער משמעותי בהיקף חלוקת ערכות המגן לאזרחי מדינת ישראל. "הפער הזה לא מאפשר מענה

מבצעי בעת אירוע", אומר אייזנברג. "מדובר בפער קריטי שפוגע במוכנות מדינת ישראל לתרחיש בלתי קונבנציונלי ושעלול לפגוע בחוסן תושבי מדינת ישראל".

באותו חודש פוטרו 90 מעובדי שלאון, המפעל בקריית גת המייצר מסכות אב"כ, אחרי שמועד הביטחון לא העביר את התקציב לייצור מסכות. בסופו של דבר הועברו למשרד הביטחון 220 מיליון שקל. "בימים האחרונים אנחנו מגבירים את קצב הייצור", אומר מיכאל בראל, מנכ"ל שלאון, "אם כי אנחנו מחכים להנחיות סופיות של משרד הביטחון. כרגע אנחנו עובדים עם התקציב של 2013. אני מבין שאין תקציב להמשך הייצור הלאה, ואם נפסיק לייצר מסכות, זה יהיה רע מאוד".

סמרטוט רטוב

לפני שנתיים החליטו נתניהו ומתן וילנאי, אז השר להגנת העורף, להעביר 1.4 מיליארד שקל, הדרושים להצטיידות של כלל האוכלוסייה בערכות מגן במשך תקופה של ארבע שנים. על פי התוכנית, כל מסכה תעלה 350 שקל ותוחלף אחת ל-15 שנה, אולם התוכנית מעולם לא יצאה לפועל. בחוק התקציב החדש אין תקצוב לייצור מסכות אב"כ.

בדיון בוועדת המשנה למוכנות העורף לפני חודשיים הודיע נציג המועצה לביטחון לאומי לחברי הוועדה שבתקציב הביטחון האחרון אין כסף לערכות מגן, לתרופות ולחיסונים הפועלים נגד נשק כימי. בחודש יולי שלח אלי ישי מכתב לראש הממשלה בנימין נתניהו, ובו התריע על היעדר התקציב לנושא כה חיוני. "לא מעניין אותי איך יתקצבו את הסעיף הזה", אומר ישי, "אבל חייבים למצוא 350 מיליון שקל כדי להמשיך לייצר מסכות אב"כ. אני לא רוצה ליצור פאניקה, אבל אני חייב לצלצל בפעמון".

"העובדה שאין מספיק ערכות מגן היא לא בגלל רשלנות של מישהו, אלא מפני שאין תקציב", אומר אופיר. "כדי לצייד את כלל האוכלוסייה יצטרכו משאבים רבים ויידרשו חודשים ארוכים לייצב את החסרים. אני לא יושב בשקט למרות שלדעתי אין סיכוי שאסד יפעיל נגדנו נשק כימי, מפני שהמחיר שהוא ישלם על מעשה כזה יהיה גבוה מאוד".

גם אלון רוזן, שהיה מנכ"ל בפועל של המשרד להגנת העורף, סבור שהסיכוי שאסד יתקוף את ישראל בנשק כימי קטן. "אם הוא יעשה את זה, נחזיר אותו לתקופת האבן". ובכל זאת הוא היה רוצה שלכל אזרחי המדינה יהיו ערכות מגן, "כמו שבכל בית יש ערכת עזרה ראשונה".

אם בכל זאת תתרחש מתקפה כימית, לא יהיה הרבה מה לעשות. מי שמצויד בערכת מגן יצטרך לשים אותה. יש למדינה מלאי של מיליון ערכות מגן שיחולקו בזמן אמת באזורי עדיפות - גוש דן, חיפה והקריות. האחרים יישבו בחדר אטום ויניחו סמרטוט רטוב מתחת לדלת. מעבר לזה אין מה לעשות".

זה מה שעשו תושבי העיירה חלבג'ה. במרס 1988 הטילו העיראקים על העיירה חלבג'ה שבמובלעת הכורדית פצצות של גז חרדל וגז עצבים. 3,500 מתושבי העיירה מתו מיד, אלפים מתו מאוחר יותר. שנים אחר כך סבלו הניצולים מתופעות לוואי קשות. 15 שנה אחרי האירוע, סמוך למלחמת המפרץ השנייה והחשש שסדאם חוסיין יתקיף את ישראל בטילים כימיים, שוחחתי עם תושבי חלבג'ה.

"לכם אין מה לפחד", הרגיעה אותי אללא טלבאני ממפלגת האיחוד הפטריוטי הכורדית. "אנחנו אנשים עניים, אין לנו מסכות גז, כדי להתגונן נאטום את החלונות בפלסטיק ואת החדרים בבגדים טבולים במים. זה המקסימום שאנחנו יכולים לעשות. אתם מוגנים, לכם יש מסכות, אין לכם ממה לפחד".

חוק העורף

רוזן סבור שמלבד הסמרטוט הרטוב בדלת, משרד ממשלתי אחד גדול שהיה מרכז יכולות סטטוטוריות ורגולטוריות היה משפר את המצב ומצליח לגייס תקציב. בשנים האחרונות הוקמו כמה גופים המטפלים במוכנות, ותשע ועדות וצוותי בדיקה דנו בשאלה מי הגוף האחראי על הטיפול בעורף במצבי חירום. פיקוד העורף הוקם ב-1992, ומאז הוא נמצא תחת סמכותו של צה"ל. זמן קצר אחרי הקמתו המליץ צוות בראשות הרצל שפיר על העברת הטיפול בחזית האזרחית למשרד לביטחון פנים. שש שנים אחר כך המליץ הרמטכ"ל לשעבר, משה לוי, המלצה דומה.

ב-99' הוקם במשרד הביטחון מטה "סופת חול", שנועד לגבש המלצות לתפיסת ההתגוננות של העורף מפני איום של לוחמה כימית. ב-2006 החליט צוות לגיבוש תפיסת הביטחון בראשות דן מרידור על העברת האחריות לטיפול בעורף משר הביטחון לשר לביטחון פנים. דבר דומה קבעה המועצה לביטחון לאומי בפברואר 2007. חודשיים אחר כך, בניגוד להמלצות, החליטה הממשלה ששר הביטחון יהיה האחראי העליון במקרי חירום. בדצמבר 2007 הוקמה במשרד הביטחון רשות חירום לאומית, גוף המתאם בין הגורמים השונים המטפלים במוכנות העורף.

בתחילת 2011 הוקם המשרד להגנת העורף. חודשיים אחר כך עברה רשות חירום לאומית לאחריותו של המשרד להגנת העורף, אולם שר הביטחון מוסיף להיות אחראי על פיקוד העורף. זאב צוק רם, סגן ראש המטה לביטחון לאומי במשרד לביטחון פנים, יצא לאחרונה נגד אחריות הצבא על מוכנות העורף. "לא ייתכן שגוף צבאי אחראי על חוסן אזרחי", הוא אמר בכנס באוניברסיטת חיפה לפני ארבעה חודשים. "לא כך מתנהלות מדינות דמוקרטיות מתוקנות".

בדיון בוועדת המשנה למוכנות העורף לפני חודשיים יצא השר להגנת העורף ארדן נגד שר הביטחון יעלון לעיני חברי הוועדה. ארדן האשים את יעלון בכך שאינו שם את מוכנות העורף בראש סדר העדיפויות, ובתגובה הודיע נציג צה"ל תא"ל צבי טסלר: "כל ניסיון להעביר את הנושא ממשרד הביטחון למשרד להגנת העורף הוא מסוכן".

"השאלה הפילוסופית היא אם במדינה שבה הצבא הוא בעל עוצמה בכל מה שקשור לביטחון, יכול ביטחון העורף להיות מופעל על ידי גורם אזרחי", אומר אלרן. הוא סבור שחוק העורף יסדיר את חילוקי הדעות. מבקר המדינה המליץ ב-2007 על חקיקתו של חוק שירכז את כל העניינים הנוגעים לטיפול בעורף בעתות חירום ויבהיר את מדרג הסמכויות ותחומי האחריות של כל אחד ממשרדי הממשלה ואת קשרי הגומלין ביניהם. גם ועדה בראשות עמי אילון שדנה ב-2007 במוכנות העורף המליצה על חקיקה והתריעה שהיעדרה מקשה על הפעלת מערך העורף.

משרד הביטחון העלה את תזכיר החוק בכנסת כבר ב-2011, אך מאז לא נעשה דבר. "חוק העורף חשוב כמו חוק טל, עכשיו כל מה שקורה בתחום הוא קונפליקטי, רווי מריבות. חוק ישקף הסכמה פוליטית", אומר אלרן. "היעדר חוק משקף אי-הסכמה לגבי מוכנות העורף. צה"ל, למשל, החליט שחשוב שיהיו מסכות, אבל גורמים אחרים בממשלה החליטו שזה לא חשוב ולא תקצבו את ייצור המסכות. היום כששר הביטחון והשר להגנת העורף אינם מסכימים ביניהם על נושאים מסוימים, השר להגנת העורף לא יכול להגיד לפיקוד העורף מה לעשות. נכון שחוק אינו חזות הכל, אבל כשאין חוק זה הרבה יותר גרוע".